

ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ COMPLIANCE WITH REASONABLE TIME LIMITS DURING CRIMINAL PROCEEDINGS

Рогатинська Н.З., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнський національний університет

Захарків Д.М., студентка III курсу юридичного факультету
Західноукраїнський національний університет

У статті досліджено питання про розумність строків у кримінальному провадженні, забезпечення виконання судових рішень у розумні строки. Загальні правила щодо дотримання розумних строків під час здійснення кримінального провадження визначені у ст. 28 КПК України. Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті у розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

З'ясовано важливість дотримання розумних строків, що має значення як для раціональності та ефективності кримінального провадження на досудовій стадії, так і у контексті гарантій прав і свобод людини; їхнє обумовлення законності за вчинення процесуальних дій і розгляд можливості здійснювати досудове розслідування представниками сторони обвинувачення. Наступним критерієм обґрунтовано законодавче положення, відображене в імплементації Україною низки міжнародних актів, зокрема Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Важливість цієї статті полягає в тому, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті у розумні строки. Визначено критерії для встановлення розумності строків кримінального провадження: 1) складність кримінального провадження, що визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження; обсягу і специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. Очевидно, що дотримання розумних строків стосується всіх видів кримінального провадження: діяльності досудового розслідування, здійснення слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень, судового провадження тощо.

Ключові слова: кримінальне провадження, дотримання розумних строків під час кримінального провадження, засада «розумні строки», досудове розслідування, практика Європейського суду з прав людини.

The article examines the issue of reasonable time in criminal proceedings, ensuring the implementation of court decisions within a reasonable time.

General rules on compliance with reasonable time limits in criminal proceedings are set out in Art. 28 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. During criminal proceedings, every procedural action or procedural decision must be executed or made within a reasonable time. The time limits that are objectively necessary for the performance of procedural actions and the adoption of procedural decisions are considered reasonable. Reasonable time may not exceed the time limits provided for in this Code for the performance of certain procedural actions or the adoption of certain procedural decisions.

The importance of meeting reasonable deadlines, which is important for the rationality and efficiency of criminal proceedings at the pre-trial stage and in the context of guarantees of human rights and freedoms, has been clarified. Their determination of legality for the commission of procedural actions and consideration of the possibility for the representatives of the prosecution to conduct a pre-trial investigation. Legislative provisions are reflected, which are reflected in the implementation of a number of international acts of Ukraine, in particular, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The importance of this article is that during criminal proceedings every procedural action or procedural decision must be executed or adopted within a reasonable time. The criteria for determining the reasonableness of the terms of criminal proceedings are: 1) the complexity of criminal proceedings, which is determined taking into account the number of suspects, accused and criminal offenses in respect of which the proceedings are conducted, the scope and specifics of the procedural actions required for the pre-trial investigation, etc.; 2) the behavior of participants in criminal proceedings; 3) the manner in which the investigator, prosecutor and court exercise their powers. It is obvious that observance of reasonable terms applies to all types of criminal proceedings: activities pre-trial investigation, investigation (investigation), procedural decisions, court proceedings, etc.

Key words: criminal proceedings, observance of reasonable deadlines during criminal proceedings, principle of "reasonable deadlines", pre-trial investigation, case law of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Національною Стратегією у сфері захисту прав людини від 24 березня 2021 року (далі – Стратегія) однією із проблем, на вирішення якої спрямований стратегічний напрям, визначено забезпечення здійснення ефективного судочинства у розумні строки з урахуванням вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики Європейського суду, забезпечення виконання судових рішень у розумні строки [12]. Це має сприяти досягненню стратегічної цілі, яка визначається таким чином: кожен в Україні має доступ до справедливого та ефективного судового розгляду незалежним і безстороннім судом, до ефективних механізмів виконання судових рішень.

Закріплення таких положень у Стратегії указує на існування певної проблеми дотримання розумних строків під час здійснення правосуддя. З огляду на це, дослідження інституту розумних строків у кримінальному провадженні є надзвичайно важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про дотримання розумності строків у своїх роботах дослі-

джували І. М. Гуткін, В. П. Даневський, А. Я. Дубинський, С. О. Заїка, Л. В. Карабут, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, Г. В. Юркова, Л. В. Юрченко, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, О. С. Ткачук, Л. Д. Удалова, О. Г. Яновська, Ю. П. Аленін, В. Д. Басай, Б. Т. Безлепкін, С. О. Голунський, О. А. Гончаренко, М. О. Громов, А. П. Гуляев, О. А. Банчук, О. Б. Комарницька та інші.

Метою роботи є дослідження інституту розумних строків під час кримінального провадження, аналіз українського законодавства і міжнародних стандартів щодо дотримання розумних строків та виокремлення основних проблем, що виникають під час їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Здійснення кримінального провадження ґрунтується на визначених КПК України засадах (принципах). Новелою таких принципів є засада «розумності строків», визначення якої уперше закріплено у нормативно-правовому акті України. Такий принцип необхідний для виконання завдань кримінального провадження, зокрема для забезпечення прав і свобод людини під час його здійснення.

Дотримання розумних строків має важливе значення для раціональності та ефективності кримінального провадження як на досудовій стадії, так і у контексті гарантій прав і свобод людини. Їхнє дотримання у кримінальному провадженні зумовлює законність учинення процесуальних дій і саму можливість здійснювати досудове розслідування представниками сторони обвинувачення.

Відповідно до п.7 ч.2 ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є розумні строки розгляду справи судом [1]. Дотримання розумних строків є важливим складником права на справедливий суд. Наприклад, ч.1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» устанавлює, що кожній людині гарантується захист її прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [8].

Це законодавче положення є відображенням імплементації Україною низки міжнародних актів, зокрема Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція). Відповідно до ч.3 ст. 5 Конвенції кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "с" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання [6].

Відповідно до п.21 ч.1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зміст і форма кримінального провадження мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відноситься розумність строків [5]. Розумні строки згадуються у низці статей чинного КПК України, наприклад:

1) для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, устанавлених під час відповідного кримінального провадження (ч.1 ст. 114);

2) судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку (ч.1 ст. 318);

3) суд із урахуванням розумних строків може обмежити тривалість оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, а також оголошення короткого викладу позовної заяви (ч.4 ст. 347);

4) вступні промови проголошуються із дотриманням розумних строків залежно від обсягу обвинувачення (ч.1 ст. 349);

5) запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави про передачу для відбування покарання в Україні засудженого судом цієї держави до позбавлення волі громадянина України, а також клопотання такого засудженого або його законного представника чи родича про передачу розглядається Міністерством юстиції України у розумні строки (ч.1 ст. 609) та інші.

Загальні правила щодо дотримання розумних строків під час здійснення кримінального провадження визначені у ст. 28 КПК України. Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті у розумні строки. Розумними вважають строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Водночас важливо зазначити, що у певних випадках порушення розумного строку може бути визнано вчиненням процесуальної дії у межах передбаченого строку. Наприклад, у разі незначної складності кримінального провадження і позитивної (тобто такої, що сприяє розкриттю кримінального правопорушення) поведінки учас-

ників кримінального провадження строки, об'єктивно необхідні для вчинення процесуальної дії, можуть бути значно меншими, ніж ті, які передбачені відповідною частиною статті КПК України.

Ст. 28 КПК України містить критерії для визначення розумності строків кримінального провадження, зокрема такі:

1) складність кримінального провадження, що визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу і специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Як зазначено у п.1 ст. 28 КПК України, складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу і специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо. Більш детальне роз'яснення цього критерію надано у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України із розгляду цивільних і кримінальних справ №11 від 17.10.2014 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [7].

Відповідно до п.4 згаданої Постанови з урахуванням практики Європейського суду з прав людини складність кримінального провадження визначається з урахуванням:

– кількості підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження;

– кількості учасників провадження (потерпілих, свідків тощо);

– правової кваліфікації кримінального правопорушення;

– наявності на момент початку досудового розслідування відомостей щодо конкретної особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення;

– характеру обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;

– меж доказування;

– обсягу матеріалів досудових розслідувань, об'єднаних в одному провадженні, необхідності призначення експертиз та їх складності;

– обсягу і специфіки процесуальних дій, необхідних для всебічного і повного дослідження обставин кримінального правопорушення;

– необхідності отримання міжнародної допомоги в межах кримінального провадження тощо.

Водночас важливо зауважити, що у разі значної складності справи кримінальне провадження може тривати протягом значного періоду часу, це не буде порушенням розумних строків. Наприклад, ЄСПЛ у рішенні від 22 травня 1998 року у справі «Хозе проти Нідерландів» устанавив, що, зважаючи на складність справи, а також на обрану стороною захисту тактику допиту великої кількості свідків, Судом устанавлено відсутність факту порушення розумних строків навіть у випадку тривалості процедур понад 8 років [2].

Аналогічну позицію висловив ЄСПЛ у справі «Рінгайзен проти Австрії» [3]. ЄСПЛ зазначив, що розумність тривалості провадження має оцінюватись у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника і відповідних органів. Вимоги оперативності розгляду кримінальних проваджень у справах, за якими підсудний тримається під вартою, ґрунтуються на підвищених вимогах до розумного строку розгляду. Тому з урахуванням обставин справи тривалість судового розгляду навіть понад п'ять років два місяці Суд не визнав надмірним для розгляду складної справи.

Важливим фактором для встановлення факту дотримання розумних строків є не лише загальна тривалість провадження, але і виправданість часових витрат на здійснення кожної окремої процедури. ЄСПЛ у справі «Лопатін і Медведський проти України» від 20.05.2010 р. встановив, що провадження тривало три роки, чотири місяці і дванадцять днів та охоплювало розгляд справи у судах двох інстанцій. Водночас Суд, констатує, що загальна тривалість судового провадження може вважатися виправданою, з огляду на складність справи, зазначив, що у цьому випадку мав місце період бездіяльності тривалістю більше року, коли справа перебувала на розгляді в суді першої інстанції. ЄСПЛ указав на те, що Уряд не зміг документально обґрунтувати свої доводи щодо того, що ця затримка виникла з вини заявника і його адвоката, та, зважаючи на те, що факт такого тривалого періоду бездіяльності за обставин, коли необхідна була особлива ретельність через перебування заявників під вартою, визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції [9].

Наступним критерієм оцінки розумності строків кримінального провадження є поведінка його учасників. Пленум Вищого спеціалізованого Суду із розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснив, що, оцінюючи поведінку учасників кримінального провадження, слід урахувати належне виконання ними своїх процесуальних обов'язків, зокрема щодо:

- явки за викликом слідчого, прокурора, судовим викликом;
- дотримання умов обраного запобіжного заходу;
- надання у передбачених законом випадках доказів тощо;
- існування випадків зловживання процесуальними правами тощо.

Водночас слід урахувати, що використання процесуальних прав, зокрема заяв про клопотання і скарг, не може розцінюватися як перешкоджання здійсненню провадження за винятком випадків, коли йдеться про зловживання правом.

Особливість визначення обставини особистої поведінки обвинуваченого, на думку Європейського суду (справа «Бомартен проти Франції» від 24.11.1994), полягає у будь-якому небажанні обвинуваченого співпрацювати із державними компетентними органами або опір їм у здійсненні правосуддя у справі. Така обставина, вважає Європейський суд, має братися до уваги під час встановлення розумності строку судового розгляду [4].

Окремим аспектом розумності строків під час здійснення кримінального провадження є наявність можливості особи реалізувати своє право на ефективний засіб юридичного захисту. ЄСПЛ у справі «Кудла проти Польщі» від 26.10.2000 р. констатував порушення ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що полягає у відсутності у заявника ефективного засобу юридичного захисту у національному судовому органі, що не дозволяє реалізувати право на судовий розгляд справи у розумні строки. Через це Суд зобов'язав Польщу сплатити заявникові значну суму справедливої сатисфакції за допущені порушення [10].

КПК України встановлює процедуру оскарження недотримання розумних строків. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування.

У свою чергу, прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків учинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

Аналіз національної судової практики свідчить про наявність проблем у забезпеченні розумних строків під час здійснення кримінального провадження. Такі проблеми можуть вирішуватися комплексними заходами, спрямованими на підвищення рівня правової освіти працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду; сприянням збільшення почуття особистої відповідальності за стан розгляду справ і розуміння працівниками органів досудового розслідування, прокуратури та суду важливості дотримання розумних строків.

Висновки. З огляду на зазначені вище твердження, дотримання розумності строків є необхідним правовим інститутом, що виконує важливу функцію щодо всіх видів кримінального провадження: діяльності досудового розслідування, здійснення слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень, судового провадження та інших процесуальних моментів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хозе проти Нідерландів» від 22 травня 1998 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58170>
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рінгайзен проти Австрії» від 23.06.1973. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57567&filename=001-57567.pdf&TID=ihgdqbxnfi>
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бомартен проти Франції» від 24.11.1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57898>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи. Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
7. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 11 від 17.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>
8. Про Національну стратегію у сфері прав людини. Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лопатін і Медведський проти України» від 20 травня 2010 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-156615&filename=CASE%20OF%20LOPATIN%20AND%20MEDVEDSKIY%20v.%20UKRAINE%20-%20%205BUkrainian%20Translation%5D%20by%20OSCE%20Ukraine.pdf>
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кудла проти Польщі» від 26.10.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-7174%22%22>
11. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>